

*L'Italia
riscopre l'Albania*

*Italia rizbulon
Shqipërinë*

PROGETTO

ALBANIA - ITALIA
DUE SPONDE DELLO STESSO MARE

PROJEKTI

SHQIPËRI - ITALI
DY ANË TË SË NJËJTIT DET

L'Italia riscopre l'Albania

Italia rizbulon Shqipërinë

PROGETTO

ALBANIA - ITALIA
DUE SPONDE DELLO STESSO MARE

PROJEKTI

SHQIPËRI - ITALI
DY ANË TË SË NJËJTIT DET

MOSTRA PROMOSSA E COFINANZIATA DA
EKSPOZITA E PROMOVUAR DHE
BASHKËFINANCIUAR NGA

CON IL PATROCINIO DI
NEN KUJDESIN E

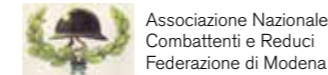
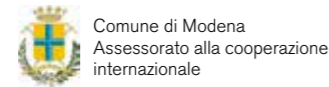
COL CONTRIBUTO FINANZIARIO DI
ME MBËSHETJEN FINANCIARE TË

CON L'ADESIONE E IL SOSTEGNO DI
ME PJESËMARRJEN DHE MBËSHETJEN E

Assessorato alla cultura, sport

A CURA DI
REDAKTUAR NGA
Elisabetta Frascaroli, Ilaria Pulini,
Rossella Ruggeri e Adriano Zavatti

TESTI
TEKSTI
Ilaria Pulini e Rossella Ruggeri

TRADUZIONE IN ALBANESE
PËRKTHIMI NË SHQIP
Ermira Xholli

PROGETTO GRAFICO E IMPAGINAZIONE
DIZAJNI GRAFIK
ADA Modena

PROVENIENZA DELLE FONTI ICONOGRAFICHE
E DOCUMENTARIE
**PREJARDHJA E BURIMEVE IKONOGRAFIKE DHE
DOKUMENTARE**
Fototeca Marubi, Scutari, Albania;
Archivio Nazionale, Tirana, Albania;
Archivio ATSH, Tirana, Albania; Scuola
Albanese di fotografia, archivio
personale di Roland Tasho; Museo Civico
Archeologico Etnologico di Modena;
Provincia di Modena; archivio architetto
Armando Brasini, Porana, Italia; archivio
Roberto Rubolino, altri archivi privati.

ALCUNI MATERIALI ICONOGRAFICI
PROVENGONO DALLA MOSTRA
**DISA MATERIALE IKONOGRAFIKE VIJNË NGA
EKSPOZITA**
«L'Albania si scopre – Immagini da una
storia ancora in corso» (a cura di Chiara
Minutella e Fabio Boni, con il contributo
di: Andi Doda, Liliana Bushi e Antonio
Caiazza e la collaborazione di: Enrico
Messora, Maddalena Cattani, Indrit Daci,
Zamira Bushati, Giulia Caiati e Chiara
Castiglioni).

Indice

- 4 **INTRODUZIONE**
MARCO TURCI, PRESIDENTE MOXA
ELISABETTA FRASCAROLI, RESPONSABILE PROGETTO
HYRJE
MARCO TURCI, PRESIDENTI MOXA
ELISABETTA FRASCAROLI, PËRGJEGJËS I PROJEKTIT
- 7 **AL TRAMONTO DELL'IMPERO OTTOMANO
RËNIA E PERANDORISË OSMANE**
- 10 **DALL'INDIPENDENZA AL PROTETTORATO ITALIANO
NGA PAVARËSIA DERI NË PROTEKTORATIN ITALIAN**
- 12 **RE ZOGU E LE MIRE ESPANSIONISTICHE DELL'ITALIA
MBRETI ZOG DHE AMBICIET EKSPANSIONISTE TË ITALISË**
- 16 **REGNO D'ITALIA E D'ALBANIA 1939–1943
MBRETËRIA E ITALISË DHE E SHQIPËRISË 1939–1943**
- 19 **DURANTE L'OCCUPAZIONE ITALIANA
GJATË PUSHTIMIT ITALIAN**
- 22 **LA RESISTENZA PARTIGIANA 1941–1944
REZISTENCA PARTIZANE 1941–1944**
- 24 **DAL REGIME COMUNISTA ALLE NAVI DELLA SPERANZA
NGA REGJIMI KOMUNIST NË ANIJET E SHPRESËS**
- 26 **“ITALIANESI”:** UNA STORIA DA RICORDARE
“ITALIANESI”: NJË HISTORI PËR T'U RINDËRTUAR
- 28 **L'EMERGENZA KOSOVO IN ALBANIA
EMERGENCA KOSOVË NË SHQIPËRI**
- 30 **I CITTADINI ALBANESI IN EMILIA-ROMAGNA
SHQIPËTARËT NË EMILIA-ROMAGNA**

Marco Turci
Presidente MOxA

Elisabetta Frascaroli
Responsabile
Progetto

A partire dall'esperienza maturata in Etiopia, paese dove si concentra la maggior parte dei progetti promossi dall'associazione di Cooperazione Internazionale Modena per gli Altri (MOxA), è iniziata una riflessione sui passati rapporti dell'Italia con quel paese, rapporti soprattutto di conquista, ma non solo. Da lì si è sviluppata una ricerca di fonti documentarie private: i ricordi delle famiglie che diventano memoria e storia di una comunità, gli italiani in colonia, che può arricchire la storia ufficiale.

È nato così il progetto, ora di livello nazionale, *Returning and sharing memories* – *Memorie coloniali* sulle occupazioni coloniali e militari italiane, con la creazione di un sito internet www.memoriecoloniali.org e l'istituzione a Modena di un Centro Documentazione Memorie Coloniali per la raccolta, catalogazione, archiviazione, studio e divulgazione di materiali documentari e fotografici del periodo coloniale italiano.

Recuperare la memoria storica per meglio conoscere un'altra nazione e favorire la reciproca comprensione. Questo è ancor più importante per i paesi nei cui confronti l'Italia ha avuto nel passato molti contatti e scambi, a volte anche controversi. Questa è la riflessione che ha ispirato i volontari di MOxA nello svolgere attività di collaborazione e sostegno alle iniziative che le popolazioni locali promuovono per trasformare le loro condizioni sociali ed economiche.

Nell'ambito di tale iniziativa non poteva mancare una ricerca sull'Albania terra dalle molte relazioni con l'Italia: per gli eventi prebellici e l'invasione italiana nella seconda guerra mondiale e per l'emigrazione verso l'Italia di centinaia di migliaia di albanesi negli ultimi 20 anni. Due nazioni e due popoli con una storia in comune da porre a confronto, come base per una reciproca comprensione, attraverso il recupero di documenti, fotografie, ricordi storici e familiari che si estenderà per tutto il XX secolo.

Con il supporto dell'Associazione Nazionale Mutilati ed Invalidi di Guerra – ANMIG Modena, del Museo Civico Archeologico Etnologico di Modena e dell'Associazione Voice-off, e la collaborazione di molti enti ed associazioni, MOxA ha promosso il progetto: «ALBANIA – ITALIA, due sponde dello stesso mare». Il progetto prevede non solo il recupero di materiali documentari disponibili presso privati ed istituzioni sui rapporti tra i due paesi, ma anche di approfondire la conoscenza reciproca mediante lo strumento del documentario cinematografico, recuperando e valorizzando la memoria storica, rendendo protagonisti giovani creativi albanesi ed italiani, con uno sguardo attento anche alle realtà odierne.

All'interno del progetto, la mostra e il catalogo L'ITALIA RISCOPRE L'ALBANIA, propongono uno sguardo d'insieme sulle relazioni Italo-Albanesi dalla fine dell'impero ottomano a oggi con un particolare risalto a storie ancora poco note: gli italiani che, residenti in Albania, vi rimasero dopo la fine della guerra loro malgrado; la Brigata partigiana «Gramsci», costituita da militari italiani sbandati, attiva sul fronte albanese; infine la testimonianza del progetto di cooperazione attivato dall'Emilia-Romagna alla fine degli anni 90 durante la crisi del Kosovo

Attraverso immagini e testimonianze si offrono squarci del vissuto di intere generazioni da cui emerge il filo di un costante rapporto tra "le due sponde dello stesso mare", talora drammatico e conflittuale, in altre occasioni comune e solidale, in vista di un presente e di un futuro caratterizzati da relazioni pacifiche e proficue fra i due paesi.

Nga përvoja e fituar në Etiopi, vendi në të cilin përqendrohej shumica e projekteve të promovuar nga shoqata për Bashkëpunim Ndërkombëtar Modena për të tjerët (MOxA), filloi një reflektim mbi marrëdhëniet e kaluara të Italisë me atë vend, sidomos për marrëdhëniet e pushtimit, por jo vetëm. Nga aty u zhvillua një kërkim për burime dokumentare private: tregime të familjeve që bëhen kujtime dhe histori të një komuniteti, italianët në koloni, të cilët mund të pasurojnë historinë zyrtare.

Kjo çoi në krijimin e projektit, tani në nivel kombëtar, *Returning and sharing memories* - kujtimet koloniale mbizotërimet koloniale dhe ushtarake italiane, me krijimin e një faqe interneti www.memoriecoloniali.org dhe krijimin në Modena të një Qendre Dokumentacioni të Kujtimeve Koloniale përmbledhjen, katalogimin, arkivimin, studimin dhe shpërndarjen e materialeve dokumentare dhe fotografie të periudhës koloniale italiane.

Të recuperosh kujtesën historike për të njohur më mirë një vend tjetër dhe për të favorizuar mirëkuptimin reciprok. Kjo është akoma edhe më e rëndësishme për vendet kundrejt të cilave Italia ka pasur shumë kontakte dhe shkëmbime në të kaluarën, ndonjëherë edhe kontradiktore. Ky është mendimi që inspiroi vullnetarët e MOxA në kryerjen e aktiviteteve bashkëpunuese dhe mbështetëse të iniciativave që popujt lokal promovojnë për të transformuar kushtet e tyre sociale dhe ekonomike.

Në fushën e kësaj iniciative nuk mund të mungonte një kërkim mbi Shqipërinë, toka e shumë marrëdhënieve me Italinë: për ngjarjet para luftës dhe pushtimin italian në Luftën e Dytë Botërore dhe për emigrimin drejt Italisë të qindra mijëra shqiptarëve në 20 vitet e fundit. Dy vende dhe dy popuj me një histori të përbashkët për t'u përballur, si bazë për mirëkuptim reciprok, nëpërmjet recuperimit të dokumenteve, fotografive, kujtimeve historike dhe familjare që do të shtrihen gjatë gjithë shekullit XX.

Me mbështetjen e Shoqatës Kombëtare të Invalidëve të Luftës - ANMIG Modena, të Muzeut Arkeologjik dhe Etnologjik të Modenës dhe Shoqatës Voice-off dhe bashkëpunimit të shumë organizatave dhe shoqatave, MOxA ka promovuar projektin «SHQIPERI - ITALI dy anë të së njëjtit det». Projekti përfshin jo vetëm recuperimin e materialit dokumentar të disponueshëm marrë nga privat dhe institucione mbi marrëdhëniet mes dy vendeve, por edhe të thelloj njohjen reciproke nëpërmjet filmit dokumentar, duke recuperuar dhe vlerësuar kujtesën historike, duke bërë protagonistë të rinjtë krijues shqiptar dhe italian, me një vështrim dhe në realitetin e sotëm.

Në kuadër të projektit, ekspozita dhe katalogu ITALIA rizbulon SHQIPËRINË, propozojnë një vështrim të marrëdhënieve italo-shqiptare që nga fundi i Perandorisë Osmane e deri më sot me theks të veçantë në histori ende pak të njohura: italianët të cilët jetonin në Shqipëri, mbeten atje pas përfundimit të luftës; Brigada partizane «Gramsci», e përbërë nga italian ushtarak, të cilët ishin aktiv në frontin shqiptar; së fundi, dëshmia e projektit të bashkëpunimit të aktivizuar nga Emilia-Romagna në fund të viteve '90 gjatë krizës në Kosovë.

Nëpërmjet fotove dhe dëshmime ofrohen pjesë të jetesës të shumë brezave, të cilët tregojnë rrjedhën e ngjarjeve të një marrëdhënie konstante midis "dy anëve të së njëjtit det", nganjëherë dramatike dhe konfliktuale, në raste të tjera e zakonshme dhe e bashkuar, në funksion të një të tashme dhe një të ardhme të karakterizuar nga marrëdhënie paqësore dhe të dobishme midis dy vendeve.

Marco Turci
President i MOxA

Elisabetta Frascaroli
Përgjegjëse e
projektit

Al tramonto dell'impero ottomano

Alla fine dell'Ottocento, l'Albania faceva parte di un impero ottomano ormai in decadenza.

Esisteva una notevole differenza tra le famiglie albanesi delle aree urbane e quelle delle zone rurali. Mentre nelle prime si notava una significativa presenza ed influenza della cultura e della civiltà sia occidentale sia orientale grazie a continui contatti commerciali, sociali e culturali, nella famiglia delle remote aree rurali la vita procedeva secondo ritmi e stili secolari. In queste zone dominava il potere patriarcale e la legge del Kanun.

Molti aspetti della cultura e delle tradizioni di questo periodo sono noti grazie all'eccezionale documentazione fotografica realizzata dall'italiano Pietro Marubi.

Giovane garibaldino e anarchico, Marubi era fuggito dall'Italia dopo avere attentato alla vita del sindaco di Piacenza, e nel 1856 si era stabilito a Scutari dove aveva aperto il primo studio fotografico di tutti i Balcani. Alla sua morte, nel 1904, il figlio adottivo, Kel, prese in mano l'atelier fotografico, per passarlo quindi al figlio Gegë, che continuò l'opera dei Marubi fino a quando, negli anni '50, Enver Hoxha decretò la chiusura dello studio. La fototeca Marubi, creata nel 1970, è costituita da oltre 250 mila immagini ed è stata dichiarata patrimonio dell'umanità dall'Unesco. Nel Museo di Modena è conservata una collezione di una quarantina di stampe originali dipinte a mano, realizzate nel laboratorio di Pietro Marubi intorno alla metà degli anni '80 del XIX secolo.

Rënia e perandorisë osmane

Në fund të viteve 1800 Shqipëria bënte pjesë në një perandori osmane, tashmë në rënie.

Ekzistonte një diferencë e konsiderueshme midis familjeve shqiptare të zonave urbane me ato rurale. Tek të parat binte në sy një prezencë dhe influencë e kulturës dhe qytetërimit si perëndimor ashtu edhe lindor falë kontakteve të vazhdueshme tregtare, shoqërore dhe kulturore, ndërsa në familjet e zonave rurale jeta vazhdonte sipas ritmit e stilit shekullor. Në këto zona mbizotëronte pushteti patriarkal e ligji i Kanunit.

Shumë aspekte të kulturës dhe traditave të kësaj periudhe janë të njohur në sajë të dokumentacionit të jashtëzakonshëm fotografik të realizuar nga italianii Pietro Marubi.

I riu garibaldin dhe anarkist Marubi ishte larguar nga Italia pas atentatit të bërë kryetarit të Piacencës, dhe në 1856 ishte vendosur në Shkodër, ku hapi studion e parë fotografike në të gjithë Ballkanin. Me vdekjen e tij në 1904, djali i tij i adoptuar, Kel, mori studion fotografike, për t'ia kaluar djalit të tij Gegë, i cili vazhdoi punën e Marubit deri kur, në vitet '50, Enver Hoxha dekretoi mbylljen e studios. Fototeka Marubi, e krijuar në 1970, përbëhet nga më shumë se 250 000 imazhe dhe u konsiderua si trashëgimi botërore nga Unesco.

Në Muzeun e Modenës është ruajtur një koleksion i afërsisht 40 kopjeve origjinale të pikturuara me dorë, të realizuara në laboratorin e Pietro Marubi në mesin e viteve '80 të shekullit XIX.

Il negozio di dolci di Lin Luka [Kel Marubi, 1927].

Dyqani i bomboneve të Lin Lukës [Kel Marubi, 1927].

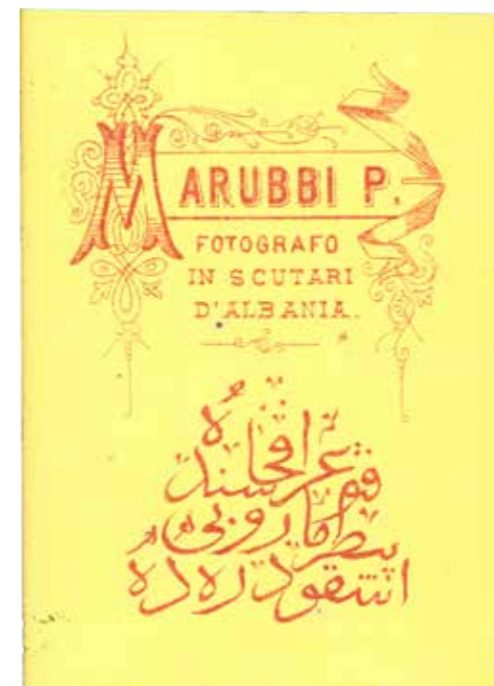
Gjin N. Deda con un abito tipico
della zona di Malcia e Madhe
[Pietro Marubi, 1897-1903].

Gjin N. Deda me kostume nga
Malcia e Madhe [Pietro Marubi,
1897-1903].

Qamile Sadri Keçi e familja
[Kel Marubi, 1919].

Qamile Sadri Keçi me familje
[Kel Marubi, 1919].

Pietro Marubi, Abitanti della regione di Scutari.
Stampe originali dipinte a mano negli anni
'80 del XIX secolo. Archivio del Museo Civico
Archeologico Etnologico di Modena.

Pietro Marubi, Banorë të rajonit të Shkodrës.
Kopje origjinale të pikturuara me dorë në vitet 80
të shekullit XIX. Arkivi i Muzeut Arkeologjik dhe
Etnologjik i Modenës.

Dall'indipendenza al Protettorato italiano

Il 28 novembre 1912 l'Assemblea costituente proclamò l'Albania uno Stato «a sé, libero e indipendente». Il Kosovo, la Ciomuria e diverse città tra Macedonia e Montenegro rimasero però escluse dai confini nazionali. Subito dopo, il piccolo Stato si trovò ad affrontare, sul proprio territorio, le atrocità della Prima Guerra Mondiale, oltre a tentativi di minare la sua recente indipendenza. L'Italia concordò con le potenze della Triplice Intesa i termini per la piena sovranità su Valona e l'isola di Saseno, e la creazione di un Protettorato sul resto dell'Albania che venne proclamato il 3 giugno 1917.

In quegli anni l'Albania fu teatro della tragica ritirata dell'esercito serbo che, secondo la testimonianza del modenese Guido Corni, allora tenente di cavalleria, il governo italiano cercò di assistere, pur non riuscendo a contrastarne gli esiti drammatici.

A guerra terminata, nonostante la Conferenza di Parigi avesse accolto i principi di autodeterminazione dei popoli, l'Italia tentò in tutti i modi di mantenere il protettorato sull'Albania, ma non riuscì a sedare la rivolta anti-italiana scoppiata a Valona che ben presto si trasformò in una sommossa popolare, non solo in Albania ma anche in Italia. Ciò convinse il governo italiano a rinunciare all'occupazione: con il Trattato di Tirana (20 luglio 1920) e il successivo trattato di amicizia con gli albanesi (2 agosto 1920), l'Italia riconobbe l'indipendenza e la piena sovranità dello stato albanese e le truppe italiane lasciarono il Paese.

Nga pavarësia deri në Protëktoratin italian

Më 28 Nëntor 1912 Asambleja shpalli Shqipërinë një vend «më vete, të lirë dhe të pavarur». Kosova, Çamëria dhe disa qytete të Maqedonisë dhe Malit të Zi mbetën të përjashtuara nga kufijtë kombëtarë. Menjëherë më pas, vendi i vogël u gjend të përballej me mizoritë e Luftës së Parë Botërore, si dhe përpjekjet për të dëmtuar pavarësinë e tij. Italia ra dakord me fuqitë e treshes për kushtet e një sovraniteti të plotë mbi Vlorën dhe ishullin Sazan, dhe krijimin e një protektorati mbi pjesën tjetër të Shqipërisë, i cili u shpall më 3 qershor 1917.

Në ato vite, Shqipëria ka qenë sulmuar nga ushtria serbe, ku sipas dëshmisë së modenëzit Guido Corni, asokohe toger i kalorësisë, qeveria italiane u përpoq të ndihmonte, duke dështuar në luftimin e rezultateve dramatike.

Pas luftës, pavarësisht se Konferenca e Parisit kishte pranuar parimet e vetëvendosjes së popujve, Italia u përpoq në çdo mënyrë të mbante protektoratin mbi Shqipërinë, por nuk arriti të ndalojë revoltën anti-italiane që shpërtheu në Vlorë e cila së shpejti u kthye në një kryengritje popullore, jo vetëm në Shqipëri, por edhe në Itali. Kjo e bindi qeverinë italiane për të hequr dorë nga zotërimi: me Traktatin e Tiranës (20 korrik 1920) dhe traktatin e mëvonshëm të miqësisë me shqiptarët (2 gusht 1920), Italia njohu pavarësinë dhe sovranitetin e plotë të shtetit shqiptar dhe trupat italiane u larguan nga vendi.

L'entrata a Valona dei delegati kosovari comandati da Isa Boletini (in primo piano), 1912. Isa Boletini, leader del Kosovo arriva a Valona insieme ai suoi 200 fedelissimi guerrieri in lotta per l'Albania indipendente. Grande combattente, ex-capo delle guardie del corpo del sultano, molto conosciuto in Europa, alla vista della bandiera del nascente stato albanese, si inginocchia baciandola. Hyrja në Vlorë e delegatëve kosovarë të drejtuar nga Isa Boletini (në qendër të fotografisë), 1912. Isa Boletini, prijësi i Kosovës vjen në Vlorë bashkë me 200 trima të tij duke sjellë me vete edhe vullnetin e kosovarëve për një Shqipëri të pavarur. Luftëtar i madh, ish-prijës i truprojave të sulltanit, i famshëm dhe i njohur mirë në gjithë Europën, kur sheh flamurin e shtetit shqiptar të sapolindur, gjuhëzohet duke e puthur dhe mbushur me lotë gëzimi dhe mundimi.

Soldati italiani a Valona durante la I Guerra mondiale. Ushtarë italianë në Vlorë gjatë Luftës së Parë Botërore.

Festëgjatimi për l'indipendenca. Valona, 1912. Festime për Pavarësinë. Vlorë, 1912.

Re Zogu e le mire
espansionistiche
dell'Italia

Mbreti Zog
dhe ambiciet
ekspansioniste
të Italisë

Nel 1920 Tirana diventò la capitale del nuovo Stato. Fra il 1925 e il 1939 il paese fu governato da Zogu che nel 1928 decretò la nascita del Regno d'Albania. Tuttavia, il governo italiano non era disposto a rinunciare alle proprie mire nei confronti dell'Albania e continuò quindi a promuovere le relazioni fra i due paesi. I rapporti commerciali ebbero un forte impulso e l'imponente flusso di contatti che si instaurò in quel periodo fu all'origine dell'istituzione della Fiera del Levante a Bari nel 1930.

In particolare, a partire dal 1924, l'Albania fu al centro dell'attenzione dell'archeologia italiana e gli scavi, soprattutto nella regione meridionale del Paese, divennero ben presto uno strumento per giustificare la presenza militare e l'interesse politico dell'Italia fascista.

Nel 1928 l'archeologo Luigi Maria Ugolini, mentre era impegnato negli scavi di Butrinto, scrisse un lungo articolo, dal titolo «Un'amici- zia di tremila anni», in cui cercava di rendere familiare agli italiani la storia dell'Albania nella prospettiva di un'annessione.

Në vitin 1920, Tirana u bë kryeqytet i Shtetit të ri. Midis 1925 dhe 1939, vendi u qeveris nga Zogu i cili në 1928 dekretoi shpalljen e Shqipërisë Mbretëri. Megjithatë, qeveria italiane nuk ishte e gatshme të hiqte dorë nga ambiciet e saj në lidhje me Shqipërinë dhe vazhdoi nxitjen e marrëdhënieve midis dy vendeve. Marrëdhëniet tregtare patën një shtysë të madhe dhe rrjedha mbresëlënëse e kontakteve që u krijua në atë kohë ishte origjina e institucionit të Fiera del Levante në Bari në 1930.

Në mënyrë të veçantë, duke filluar nga 1924, Shqipëria ka qenë në qendër të vëmendjes së arkeologjisë italiane dhe gërmimeve, sidomos në rajonin jugor të vendit, i cili shumë shpejt u bë mjet për të justifikuar praninë ushtarake dhe interesin politik të Italisë fashiste.

Në 1928 arkeologu Luigi Maria Ugolini, teksa ishte i angazhuar me gërmimet në Butrint, shkruajti një artikull të gjatë, me titull "Një miqësi prej tre mijë vitesh", në të cilën u përpoq t'i njihje italianët me historinë e Shqipërisë me perspektivën e një aneksimi.

Bari - Fiera del Levante.
Fiera del Levante në Bari.

Ufficiali della missione italiana a Tirana in uniforme albanese insieme a colleghi locali, 1930-1933 [tratta da: Piero Crociani, *Gli Albanesi nelle Forze Armate Italiane (1939-1943)*, Stato Maggiore dell'Esercito-Ufficio Storico, Roma 2001].

Ushtarakë të misionit italian në Tiranë në uniformë shqiptare së bashku me kolegët lokalë, 1930-1933 [marrë nga: Piero Crociani, *Shqiptarët në Forcat e Armatosura Italiane (1939-1943)*, Shtabi Madhor i Ushtrisë -zyra historike, Romë 2001].

La famiglia reale albanese. Al centro Ahmet Zogu, Re d'Albania (1928-39).

Familja mbretërore shqiptare. Në qendër Ahmet Zogu, Mbret i Shqipërisë (1928-39).

Progetto dell'architetto Armando Brasini (Roma 1879 – 1965) per la residenza del presidente Ahmet Zogu a Tirana, 1927 (Archivio Architetto Armando Brasini, Porano, Italia).

Projekti i arkitektit Armando Brasini (Romë 1879-1965) për rezidencën e Presidentit Ahmet Zogu në Tiranë, 1927 (Arkivi i Arkitektit Armando Brasini, Porano, Itali).

Spedizione archeologica Luigi Ugolini a Butrinto, ca. 1932.
Ekspedita arkeologjike Luigi Ugolini, në Butrint, 1932.

Regno d'Italia e d'Albania 1939-1943

Il 7 aprile 1939 l'Italia fascista invase l'Albania dal cielo e dal mare. La resistenza, per quanto eroica, fu minima e gli italiani si insediarono nel paese quasi senza nessun ostacolo. Il Regno d'Albania venne incorporato in quello d'Italia e Vittorio Emanuele III divenne Re d'Italia e d'Albania. Zogu I venne espulso e dovette rifugiarsi in Egitto, poi in Inghilterra e infine a Parigi dove morì nel 1961.

Nel 1940 la Consociazione Turistica Italiana pubblicò un'edizione in 10 mila esemplari della prima guida turistica d'Albania con finalità politiche, oltre che turistiche, per celebrare "questo evento decisivo per la storia albanese, dovuto all'alta saggezza del nostro amatissimo Sovrano e all'azione illuminata del Duce, Benito Mussolini".

Molti italiani emigrarono in Albania per lavoro. Negli anni immediatamente precedenti l'inizio del conflitto mondiale l'immigrazione italiana in Albania raggiunse il suo apice con la presenza di oltre 51 mila lavoratori italiani. Migliaia di bambini albanesi vennero a trascorrere le vacanze in Italia, nelle colonie marittime dell'Italia fascista. Solo nel 1939 furono 10.000 i ragazzi albanesi che furono ospitati nelle colonie di Bari, Trieste, Lecce, Ravenna, Venezia e molte altre ancora.

Inoltre, diversi giovani albanesi frequentarono, negli anni accademici tra il 1938-39 e il 1942-43, i corsi dell'Accademia Militare di Modena.

Mbretëria e Italisë dhe e Shqipërisë 1939-1943

Me 7 prill 1939 Italia fashiste pushtoi Shqipërinë nga qielli dhe nga deti. Rezistenca, edhe pse heroike, ishte minimale dhe italianët u vendosën në vend pothuajse pa asnjë pengesë. Mbretëria e Shqipërisë u përfshi në atë të Italisë dhe Viktor Emanueli III u bë Mbret i Italisë dhe Shqipërisë. Zogu I u përjashtua dhe u strehua në Egjipt, pastaj në Angli dhe në fund në Paris, ku vdiq në 1961.

Në vitin 1940 Shoqata turistike Italiane publikoi një botim në 10.000 kopje të guidës së parë turistike të Shqipërisë me qëllime politike, përveçse turistike, për të festuar "këtë ngjarje vendimtare për historinë e Shqipërisë, falë ditorisë së lartë të sovranit tonë të dashur dhe veprimit të ndritur të Dukës, Benito Mussolini".

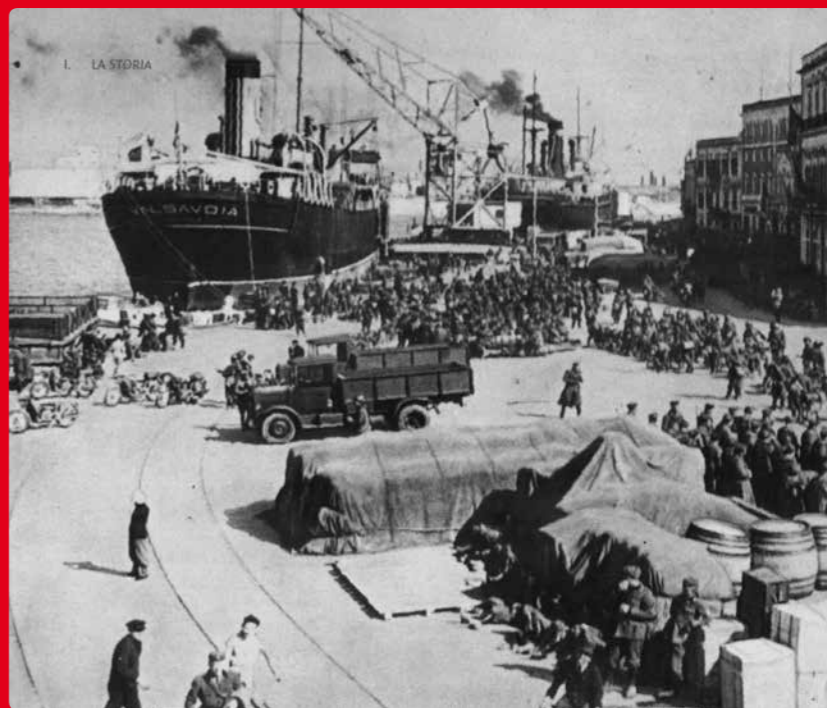
Shumë italianë emigruan në Shqipëri për punë. Në vitet menjëherë para fillimit të konfliktit botëror emigracioni italian në Shqipëri arriti kulmin e tij me praninë e mbi 51 mijë punëtorëve italianë.

Mijëra fëmijë shqiptarë shkuan të kalojnë pushimet në Itali, në kolonitë detare të Italisë fashiste. Vetëm në vitin 1939 ishin 10.000 djem shqiptarë të cilët u mirëpritën në kolonitë e Bari, Trieste-s, Lecce-s, Ravenna-s, Venecia-s dhe në shumë të tjera.

Përveç kësaj, disa të rinj shqiptarë morën pjesë, në vitet akademike mes 1938-1939 dhe 1942-43, në kurset e Akademisë Ushtarake të Modena-s.

Durazzo 1939
sbarco delle truppe
italiane.
Durrës 1939
zbarkimi i trupave
italiane.

Visita a Tirana
del Re d'Italia e
d'Albania Vittorio
Emanuele III,
maggio 1941.
Vizitë në Tiranë e
Mbretit të Italisë dhe
Shqipërisë Viktor
Emanuelit III, maj
1941.

Truppe di occupazione italiane per le strade d'Albania, 1939-43.
Trupat pushtuese italiane nëpër rrugët e Shqipërisë, 1939-43.

Durante l'occupazione italiana

Durante il "Regno d'Italia e d'Albania", furono fatti investimenti in infrastrutture e costruite opere pubbliche, come l'aeroporto di Tirana e le prime strade asfaltate nel Paese, che avevano anche lo scopo di incentivare il turismo italiano in Albania. Veniva a tal fine costituito anche l'ETA (Ente Turistico Alberghiero) con il compito di edificare le prime strutture alberghiere.

Nel 1934 fu fondata a Tirana la Società Dante Alighieri con l'obiettivo di diffondere la lingua e la cultura italiana e ne fu nominato direttore Sestilio Montanelli. Suo figlio Indro iniziò una collaborazione con il «Corriere della Sera» e i suoi articoli come inviato speciale furono raccolti in un volume intitolato «Albania una e mille».

Ciò nonostante, la convivenza pacifica degli albanesi con gli invasori fu impossibile. Il governo italiano reagì con una dura repressione che tuttavia costò al regime fascista vittime e attentati ai convogli militari e al re stesso. Tuttavia, quando l'8 settembre 1943 l'Italia si arrese agli alleati e migliaia di militari e civili italiani in Albania rimasero senza istruzioni e senza aiuto dall'Italia, molti di questi vennero accolti nelle case degli stessi albanesi.

Gjatë pushtimit italian

Gjatë "Mbretërisë së Italisë dhe Shqipërisë", u bënë investime në infrastrukturë dhe u ndërtuan vepra publike, si aeroporti i Tiranës dhe rrugët e para të shtruara në vend, të cilat kishin edhe për qëllim të rritnin turizmin italian në Shqipëri. Ishte për këtë qëllim që u ndërtua edhe ETA (strukturë turistike hoteliere) me qëllim shërbimin e akomodimit.

Në 1934 u themelua në Tiranë, Shoqëria Dante Alighieri me qëllim përhapjen e gjuhës dhe kulturës italiane, dhe u emërua drejtor Sestilio Montanelli. Djali i tij Indro filloi një bashkëpunim me "Corriere della Sera" dhe artikujt e tij si i ftuar special u mbledhën në një vëllim të titulluar Shqipëria një dhe një mijë.

Megjithatë, bashkëjetesa paqësore e shqiptarëve me pushtuesit ishte e pamundur. Qeveria italiane iu përgjigj me goditje të rëndë, që i kushtoi regjimit fashist viktime dhe sulme ndaj autokolonave ushtarake dhe vetë mbretit. Megjithatë, kur më 8 shtator 1943, Italia iu dorëzua aleatëve mijëra ushtarakë dhe civilë italianë në Shqipëri mbetën pa mësim e pa ndihmë nga Italia, shumë nga të cilët u mirëpritën në shtëpitë e vetë shqiptarëve.

Tirana, costruzione uffici luogotenenza, 1940.
Tiranë, ndërtimi i zyrave, 1940.

Lavori di bonifica
Durazzo - Tirana,
impresa Sicam,
1940.
Punime bonifikimi
Durrës - Tiranë,
kompania Sicam,
1940.

Sistemazione banchine del
porto di Durazzo, 1940.
Sistemimi i bankinave të
portit të Durrësit, 1940.

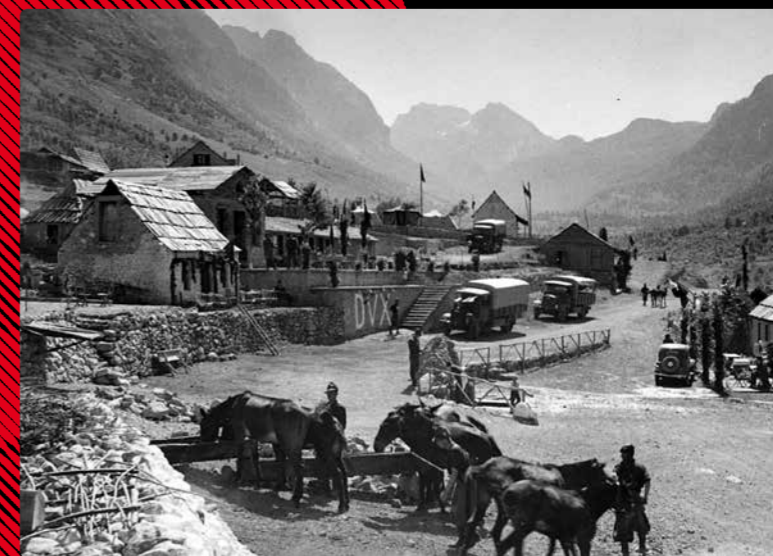

Lavori per tracciare
la strada Scutari
Puka Kukës, 1940.
Punime për rrugën
Shkodër Pukë
Kukës, 1940.

Francesco Jacomoni, il reggente incaricato da Vittorio Emanuele III in Albania. Visite di ispezione nei territori albanesi, 1939-43.

Françesko Jakomini, mëkëmbësi i Viktor Emanuelit III Tirana, ndërtim zyresh për nëntoger, 1940. në Shqipëri. Vizita kontrolli nëpër Shqipëri, 1939-43.

La resistenza partigiana 1941-1944

L'esercito di Hitler prese il posto dell'esercito fascista in brevissimo tempo: l'ennesimo scambio nella plurisecolare staffetta di eserciti sul suolo albanese. Ma i capi della Resistenza albanese incitavano con ogni mezzo alla guerriglia armata. Il movimento di Resistenza, guidato da Enver Hoxha, si allargava ogni giorno di più: all'Esercito Albanese di Liberazione Nazionale si unì anche il Battaglione "Gramsci", formato inizialmente da 170 soldati italiani, provenienti dalla 41ª Divisione fanteria "Firenze" e dalla 53ª Divisione fanteria "Arezzo", che avevano rifiutato di arrendersi all'esercito nazista.

Subito dopo la resa dell'Italia, l'8 settembre 1943, molti soldati del Battaglione Gramsci, persero la vita combattendo i tedeschi in duri scontri, trascinati dal sergente Terzilio Cardinali, che in seguito riceverà la Medaglia d'Oro al Valor Militare. Quaranta sopravvissuti si rifugiarono nelle montagne e continuarono l'azione, arruolando altri militari italiani e albanesi sbandati, fino a costituire un organico di circa 2000 uomini. La formazione partigiana divenne una 'Brigata' che rimase operativa fino alla completa liberazione dell'Albania.

Terzilio Cardinali, leggendario Comandante della Brigata partigiana «Gramsci» caduto da eroe combattendo per la Libertà dei popoli contro il fascismo. Medaglia d'oro al valor militare alla memoria (Archivio Casa della Resistenza Fondotoce).

Terzilio Cardinali, komandanti legjendar i brigadës partizane "Gramsci" rënë si hero duke luftuar për lirinë e popujve kundër fashizmit. Medalje e artë për trimëri ushtarake në kujtesë të tij (Arkivi i Shtëpisë së Rezistencës Fondotoce).

Rezistenca partizane 1941-1944

Ushtria e Hitlerit zuri vendin e ushtrisë fashiste në një kohë shumë të shkurtër: shkëmbimi i disatë në stafetat shumë shekullore të pushtimeve të ushtrive të huaja në tokën shqiptare. Por udhëheqësit e rezistencës shqiptare nxisnin me çdo mënyrë luftëtarët e armatosur. Lëvizja e rezistencës, e udhëhequr nga Enver Hoxha, u përhap çdo ditë e më shumë: Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare Shqiptare iu bashkua edhe batalioni "Gramsci", i formuar fillimisht nga 170 ushtarë italianë të Divizionit të 41-të të këmbësorisë "Firenze" dhe nga divizioni i 53-të i këmbësorisë "Arezzo", të cilët kishin refuzuar ti dorëzoheshin ushtrisë naziste.

Menjëherë pas dorëzimit të Italisë, më 8 shtator 1943, shumë ushtarë të batalionit Gramsci humbën jetën duke luftuar kundër gjermanëve në luftime të ashpra, të udhëhequr nga rreshteri Terzilio Cardinali, i cili më vonë mori medaljen e artë të trimërisë ushtarake. Dyzet të mbijetuarit kërkuan strehim në male dhe vazhduan aksionin, duke mobilizuar të tjerë ushtarakë italianë dhe shqiptarë, deri në krijimin e një organike prej 2000 njerëz. Formacioni partizan u bë një "brigadë" e cila mbeti funksionale deri në çlirimin e plotë të Shqipërisë.

I partigiani dalle loro basi montane organizzavano le offensive contro l'esercito italiano e tedesco. Il livello dell'organizzazione era elevato e l'esercito si era ben formato. Ogni giorno giovani di tutto il paese lasciavano le proprie case per diventare partigiani. Sulmet ndaj ushtrive italiane dhe më pas atyre gjermane partizanët i organizonin nga bazat e tyre në male. Niveli i organizimit ishte i lartë dhe ushtria ishte e shumtë. Çdo ditë të rinj dhe të reja në të gjithë vendin linin shtëpitë e tyre për të dalë partizanë.

Partigiani del Battaglione Gramsci (Archivio Casa della Resistenza Fondotoce).
Partizanë të Brigadës Italiane të Batalionit Gramsci (Arkivi i Shtëpisë së Rezistencës Fondotoce).

Tirana 28 novembre 1944 – Il battaglione «Antonio Gramsci» alla grande parata della vittoria (Archivio Casa della Resistenza Fondotoce).
Tiranë 28 nëntor 1944 - Batalioni "Antonio Gramsci" në paradën e madhe të fitores (Arkivi i Shtëpisë së Rezistencës Fondotoce).

*Dal regime
comunista
alle navi della
speranza*

*Nga regjimi
komunist
në anijet e
shpresës*

Quando il 29 Novembre del 1944, l'Albania si ritrovò libera, Enver Hoxha, capo del partito comunista, assunse il compito di governare gli albanesi, alleandosi, nel corso del tempo, con l'Unione Sovietica e con la Repubblica Popolare Cinese. Il regime comunista produsse una radicale trasformazione del paese dal punto di vista politico, economico e sociale, le cui conseguenze andarono ben oltre la durata del lungo regime di Enver Hoxha, ufficialmente terminato con la sua morte l'11 aprile 1985.

Kur më 29 nëntor 1944, Shqipëria ishte e lirë, Enver Hoxha, kryetari i Partisë Komuniste, mori detyrën e qeverisjes së shqiptarëve, duke u bërë aleat, me kalimin e kohës, me Bashkimin Sovjetik dhe Republikën Popullore të Kinës. Regjimi komunist prodhoi një transformim rrënjësor të vendit në aspektin politik, ekonomik dhe social, pasojat e të cilit shkuan përtej kohëzgjatjes së regjimit të gjatë të Enver Hoxhës, zyrtarisht i përfunduar me vdekjen e tij më 11 prill 1985.

Il Parlamento ed uno dei primissimi governi comunisti del regime di Enver Hoxha.

Parlamenti dha një nga qeveritë e para komuniste të sundimit të gjatë 40-vjeçar të Enver Hoxhës.

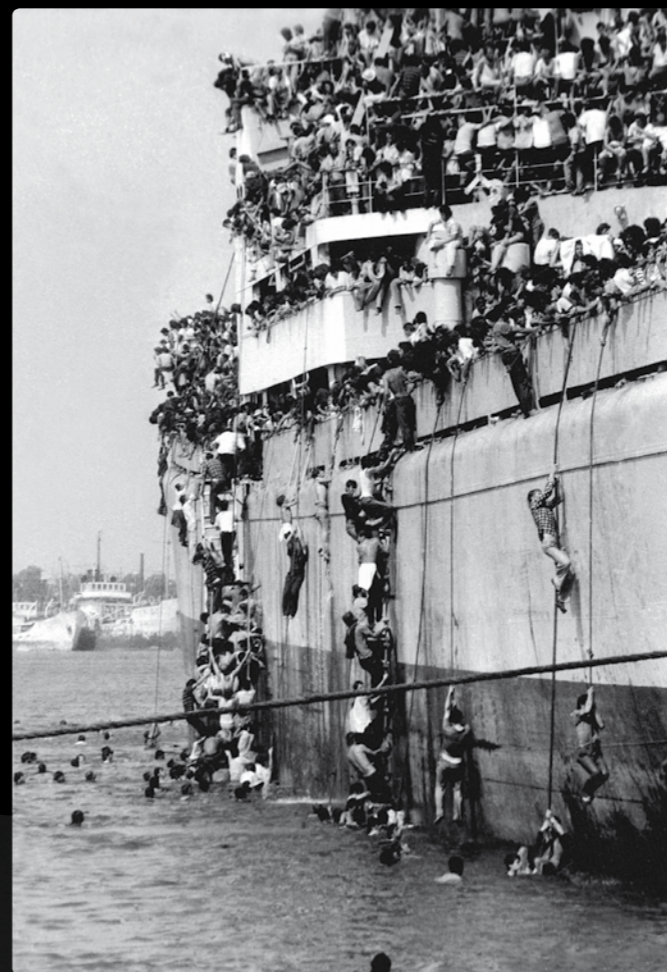
Donne cooperativiste durante la raccolta. Gra kooperativiste ne korrje.

Zelanti 'Aksionistë', giovani che hanno contribuito alla ricostruzione del paese con il loro lavoro volontario.

Aksionistë të zellshëm, të rinj dhe të reja që ndihmuan në rindërtimin e vendit me punën e tyre vullnetare.

Durazzo, 8 agosto 1991.
Durrës, 8 gusht 1991.

Bari, agosto 1991.
Bari, gusht 1991.

L'8 dicembre 1990, in concomitanza con quanto succedeva in altri Paesi ex-comunisti, cominciarono le prime proteste studentesche contro il regime di Ramiz Alia che presto si trasformarono in una vera e propria rivolta contro il regime e contro i simboli del comunismo.

Nel marzo 1991, nel caos che precedette le prime elezioni democratiche, 27.500 persone si riversarono sulle coste pugliesi e furono accolte come "rifugiati" dalle autorità italiane. Nel mese di agosto si ebbe un secondo massiccio esodo di 20.000 profughi su navi in partenza per l'Italia. Questa volta, però, furono in gran parte rimpatriati poiché nel frattempo era stato instaurato nel paese un regime democratico. Fra i territori che in quegli anni affrontarono la trasformazione dal sistema socialista a quello capitalista, certamente l'Albania fu teatro del fenomeno di emigrazione più imponente: circa 300 mila persone, pari al 20 per cento della popolazione in età lavorativa, lasciarono permanentemente il Paese.

Më 8 dhjetor 1990, në lidhje me atë që ndodhte në vendet e tjera ish-komuniste, filluan protestat e para studentore kundër regjimit të Ramiz Alisë që shpejt u kthyen në një revoltë të vërtetë kundër regjimit dhe kundër simboleve të komunizmit.

Në mars të vitit 1991, në kaosin që parapriu zgjedhjet e para demokratike, 27.500 njerëz u vërsulën drejt brigjeve pulieze dhe u pranuan si "refugjatë" nga autoritetet italiane. Në muajin gusht pati një eksod të dytë masiv të 20.000 refugjatëve që u nisën për në Itali. Këtë herë, shumica e tyre u riatdhesuan sepse në vend ishte themeluar një regjim demokratik. Ndër vendet që në ato vite u përballuan me transformimin nga sistemi socialist në atë kapitalist, sigurisht që Shqipëria u bë skenë e fenomenit të emigrimit më mbresëlënës: rreth 300 mijë njerëz, baraz me 20 për qind të popullsisë në moshë pune, u larguan përgjithmonë nga vendi.

"Italianesi": una storia da ricordare

Momenti di vita in Albania (1956-1991) della famiglia di Roberto Rubolino (Archivio Roberto Rubolino).

Momentet e jetës në Shqipëri (1956-1991) të familjes së Robert Rubolino-s (Arkivi i Roberto Rubolino).

Il termine "italianesi" si riferisce agli italiani "dimenticati" in Albania all'avvento del regime comunista di Enver Hoxha nel 1945. Si tratta di oltre 400 famiglie, che soltanto dopo più di 40 anni sono riuscite a ritornare in Italia. Considerate per la loro origine "nemiche del popolo", sono state oggetto di vessazioni e discriminazioni da parte del regime comunista e private del diritto di rientrare nel paese d'origine. Fra loro c'erano molte donne, mogli italiane di albanesi o mogli albanesi di italiani. Solo agli inizi degli anni '90, dopo la caduta del muro di Berlino, su iniziativa dell'allora Presidente del Dicastero degli Italiani all'estero Margherita Boniver, cominciò il loro rimpatrio, coordinato dalla Farnesina attraverso il CORA (Comitato Organizzativo Rimpatriati dall'Albania).

Parallela, e a volte intrecciata con la vicenda degli italiani prigionieri in Albania, è la storia degli ufficiali albanesi che, dopo aver frequentato l'Accademia Militare di Modena, alla fine degli anni '30 erano stati inquadrati nell'esercito italiano e per questo, sotto il regime comunista, considerati traditori, imprigionati e torturati.

Per riportare alla luce la memoria di queste storie dimenticate, Roberto Rubolino, uno dei 'rempatriati', ha dato vita, con il fratello Giorgio, all'associazione ANCIFRA che si batte per il riconoscimento della condizione giuridica ed economica degli "italianesi".

Foto di gruppo scattata in occasione della costituzione di ANCIFRA, Asti gennaio 2001 (Archivio Roberto Rubolino).

Foto në grup e bërë me rastin e krijimit të ANCIFRA, Asti janar 2001 (Arkivi i Roberto Rubolino).

"Italianesi": një histori për t'u rindërtuar

Termi "italianesi" i referohet italianëve "të harruar" në Shqipëri me ardhjen e regjimit komunist të Enver Hoxhës në 1945. Bëhet fjalë për më shumë se 400 familje, të cilat vetëm pas më shumë se 40 vitesh arritën të kthehen në Itali. Të konsideruar, për origjinën e tyre "armiqtë e popullit", kanë qenë objekt ngacmimesh dhe diskriminimesh nga ana e regjimit komunist, dhe të privuar nga e drejta e kthimit në vendin e tyre të origjinës. Në mesin e tyre kishte shumë gra, bashkëshorte italiane të shqiptarëve ose bashkëshorte shqiptare të italianëve. Vetëm në fillim të viteve '90, pas rënies së Murit të Berlinit, me iniciativën e Presidentit të Dikasterit të italianëve me jashtë Margherita Boniver, filloi kthimi i tyre, i koordinuar nga Ministria e Punëve të Jashtme përmes Cora (Komitetit Organizativ të Riatdhesuarve nga Shqipëria).

Paralele, dhe nganjëherë e ndërthurur me historinë e të burgosurve italianë në Shqipëri, është historia e oficerëve shqiptarëve të cilët, pas ndjekjes së Akademisë Ushtarake në Modena, në fund të viteve '30 u inkuadruan në ushtrinë italiane dhe për këtë, nën regjimin komunist, u konsideruan tradhtarë, u burgosën dhe u torturuan.

Për të sjellë në dritë kujtimin e këtyre historive të harruara, Roberto Rubolino, një nga të 'riatdhesuarit', krijoi, me vëllain e tij Giorgio, shoqatën ANCIFRA që lufton për njohjen e gjendjes juridike dhe ekonomike të "italianesi".

Insegnamento paramilitare agli allievi della Scuola superiore tecnologica, Tirana 1966. Mësim paraushtarak nxënësve të Shkollës së Mesme Teknologjike, Tiranë 1966.

Allieve della Scuola superiore liceo Kany Kto. Nxënësit e shkollave të mesme Kany Kto.

Roberto Rubolino con la madre, alle loro spalle foto di ufficiale di Enver Hoxha, 1977. Roberto Rubolino me nënën e tij, pas tyre foto zyrtare e Enver Hoxhës, 1977.

Campo di lavoro volontario Sukth, 1965. Fusha e punës vullnetare Sukth, 1965.

Gita scolastica a Kamz, 1970. Ekskursion shkollor në Kamzë, 1970.

L'emergenza Kosovo in Albania

Durante il governo di Sali Berisha, nel 1999 l'Albania dovette affrontare l'emergenza Kosovo. Il Paese, con poco più di 3 milioni di abitanti, fece uno sforzo enorme per accogliere oltre 600.000 kosovari fuggiti dalla Serbia di Slobodan Milosevic, confermando quella virtù dell'ospitalità, anche al di là delle proprie possibilità, che l'ha sempre contraddistinta.

Il «Campo Modena», creato per i profughi kosovari da istituzioni e cittadini modenesi a Scutari nel 1999 nell'ambito del progetto Arcobaleno, era destinato ad accogliere quasi 500 rifugiati kosovari.

Era alloggiato in una ex fabbrica di tappeti e borse: tre piani di stabilimento e due di foresteria, che erano stati parzialmente distrutti durante le rivolte sociali del 1997. La fabbrica era di proprietà di un modenese, Marcello Aloisi, che il 20 aprile 1999 la mise a disposizione del Comune e della Provincia di Modena. In un mese un centinaio di volontari modenesi trasformarono quel rudere in una casa di accoglienza dotata di bagni, docce, infissi nuovi, elettricità, acqua, fossa biologica. Nell'edificio oltre alle strutture per la ristorazione, «Ristorante Mario, cucina italiana», funzionavano anche due ambulatori medici.

I bambini rappresentavano quasi la metà degli ospiti. Con loro solo mamme, zie, nonne e vecchi perché gli uomini adulti erano stati inghiottiti dalla grande fuga.

Al secondo piano della vecchia fabbrica, tra tendoni colorati eretti a pareti, si sistemarono famiglie di cinque, otto, anche dodici persone. Qualcuno aveva trovato un tappeto, un tavolino, e il separé diventava così l'embrione di una 'casa' che sarebbe durata anni, anche se tutti i rifugiati speravano di poter rientrare rapidamente nelle loro vere case.

Emergjencia Kosovë në Shqipëri

Gjatë qeverisë së Sali Berishës, Shqipërisë në 1999 iu desh të përballonte emergjencën Kosovë. Vendi, me pak më shumë se 3 milion njerëz, bëri një përpjekje të madhe për të mirëpritur më shumë se 600.000 kosovarë të ikur nga Serbia e Slobodan Millosheviçit, duke konfirmuar virytin e mikpritjes, madje edhe përtej mundësive të tyre, gjë e cila i ka shquar gjithmonë shqiptarët.

«Kampi Modena», i krijuar për refugjatët kosovarë nga institucione e qytetarë modenezë në Shkodër në 1999 ishte i destinuar për të akomoduar rreth 500 refugjatë kosovare.

Ai ishte vendosur në një ish fabrikë qilimesh dhe çantash: tre kate për refugjatët kosovarë dhe dy kate për mysafirët, që ishin pjesërisht të shkatërruar gjatë trazirave sociale të vitit 1997. Fabrika ishte në pronësi të një modenezi, Marcello Aloisi, ku më 20 prill 1999 e vuri në dispozicion të bashkisë dhe provincës së Modena-s. Në një muaj, njëqind vullnetarë nga Modena transformuan atë shkatërrim në një shtëpi të pajisur me banjo, duše, dritare të reja, energji elektrike, ujë. Në ndërtesë përveç objekteve për restorantin, «Restoranti Mario, kuzhina italiane», funksiononin dhe dy ambulatorë mjekësor.

Fëmijët përbënin gati gjysmën e të ftuarve. Me ta ishin vetëm nënat e tyre, hallat, gjyshet dhe të vjetërit, sepse burrat ishin arratisur.

Në katin e dytë të fabrikës së vjetër, midis tendave shumëngjyrëshe e mureve të ndërtuar, u sistemuan familje me pesë, tetë, edhe dymbëdhjetë pjesëtare. Dikush kishte gjetur qilim, dikush tjetër tavolinë, dhe në një farë mënyre kabina u bë embrioni i një 'shtëpie' që zgjati në vite, edhe pse të gjithë refugjatët shpresonin të mund të ktheheshin shpejt në shtëpitë e tyre të vërteta.

Campo "Modena" per profughi kosovari organizzato dal Sistema Modena di protezione civile a Scutari, nell'ambito dell'intervento umanitario "Missione Arcobaleno" in occasione della guerra del Kosovo, 1999.

Kampi "Modena" i refugjatëve kosovarë i organizuar i Shkodrës nga sistemi Modena i mbrojtjes civile në Shkodër në Shqipëri, në kuadër të ndërhyrjes humanitare "Misioni Arcobaleno", gjatë luftës së Kosovës në 1999.

Kosovari in Albania, 1999.
Kosovarët në Shqipëri, 1999.

I cittadini albanesi in Emilia-Romagna

Ad oggi, quasi un cittadino albanese su sei è emigrato in Italia. La presenza della comunità albanese si è andata consolidando a partire dal cosiddetto "esodo" nella prima metà degli anni Novanta, fino a raggiungere, nel giro di un ventennio, quasi mezzo milione di presenze ed attestarsi come seconda nazionalità tra quelle non comunitarie. L'area di maggiore concentrazione dei cittadini albanesi è il Nord Italia, dove risiede il 61% degli appartenenti alla comunità. In Emilia Romagna risiedono attualmente oltre 60.000 albanesi. La provincia con la quota più alta è Modena, dove risiedono oltre 8.000 albanesi che rappresentano il 9,3% della totale popolazione degli immigrati residenti.

La Regione Emilia-Romagna ha sviluppato numerosi progetti con l'Albania, sia per favorire il processo di decentramento albanese (sostegno a progetti istituzionali e di capacity building per la gestione dei servizi pubblici), sia per sostenere attività di contrasto all'emarginazione.

Nel contesto della cooperazione decentrata della Regione Emilia-Romagna, il caso del "Tavolo Albania" è paradigmatico sia per modalità e ambiti scelti, sia per la tipologia degli attori coinvolti. Nelle città di Elbasan, Scutari e Valona, gli interventi si pongono come spazio di confronto tra enti pubblici, realtà della società civile e soggetti privati e promuovono un'idea di sviluppo partecipato e integrato nel contesto Adriatico-Ionico.

Nella Regione è attivo F.A.R.E., forum delle associazioni albanesi dell'Emilia-Romagna e viene edito "Albania News", quotidiano online in lingua italiana. Inoltre, a Parma è attiva l'Associazione Scanderberg che opera in vari settori, dal calcio alla danza, alla cultura.

Shqipëtarët në Emilia-Romagna

Deri më sot, gati një shtetas shqiptar në gjashtë ka emigruar në Itali. Prania e komunitetit shqiptar ka ardhur duke u konsoliduar që nga i ashtëquajtur "eksod" në gjysmën e parë të viteve 90, derisa arritën, në hapësirën e njëzet viteve, gati gjysmë milion prezencash dhe të zgjidhet si nënshtetësia e dytë midis atyre jokomunitare. Zona më e madhe e përqendrimit të shtetasve shqiptarë është veriu i Italisë, ku qëndrojnë 61% e komunitetit. Në Emilia Romagna aktualisht banojnë mbi 60.000 shqiptarë. Zona më përqindjen më të lartë është Modena, ku banojnë më shumë se 8.000 shqiptarë, të cilët përbëjnë 9.3% të totalit të popullsisë së përgjithshme të emigrantëve rezidentë.

Zona Emilia-Romagna ka zhvilluar projekte të shumta me Shqipërinë, si për të lehtësuar procesin e decentralizimit shqiptar (mbështetje të projekteve institucionale dhe të ndërtimit të kapaciteteve për menaxhimin e shërbimeve publike), si dhe për të mbështetur aktivitete për të luftuar marginalizimin.

Në kuadër të bashkëpunimit decentralizuar të Rajonit Emilia-Romagna, rasti i "Tryezës Shqipëria" është paradigmatic si për modalitetin dhe për fushat e zgjedhura, si dhe për tipologjinë e aktorëve të përfshirë. Në qytetin e Elbasanit, Shkodrës dhe Vlorës, ndërhyrjet konsiderohen si shkëmbim midis institucioneve publike, realitetit të shoqërisë civile dhe subjekteve private dhe promovojnë idenë e zhvillimit të përbashkët e të integruar në kontekstin Adriatik-Jon.

Në Rajon është aktive F.A.R.E., forumi i shoqatave shqiptare të Emilia-Romagna-s dhe ku publikohet "Albania News" gazeta e përditshme online në gjuhën italiane. Përveç kësaj, në Parma është aktive Shoqata Skënderbeu që operon në sektorë të ndryshëm, nga futboli në kërcim dhe në kulturë.

Immagini di una attività avviata ad Elbasan, per l'integrazione scolastica di bambini ROM. Programma di cooperazione decentrata Minori Albania, denominato «SMILE», gestito dalla Regione Emilia-Romagna dal 2008 al 2010 con il contributo del MAE – Ministero affari esteri – Cooperazione italiana allo sviluppo.

Imazhe të një aktiviteti në Elbasan, për integrimin shkollor të fëmijëve ROM. Program bashkëpunimi për fëmijë i quajtur SMILE, menaxhuar nga Emilia Romagna nga 2008-2010 me mbështetjen e MAE - Ministria e Punëve të Jashtme – Bashkëpunimi Italian për Zhvillim.

